

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

مجازات اهانت به مقدسات دینی از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین جزایی افغانستان

(پایان نامه ماستری)

محقق: عبدالناصر (امینی)

استاد رهنما: دکتور مصباح الله عبدالباقي

سال تحصیلی: ۱۳۹۸ هـ.ش. - ۱۴۰۱ هـ.ق.

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

مجازات اهانت به مقدسات دینی از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین جزایی افغانستان (پایان نامه ماستری)

محقق: عبدالناصر (امینی)
استاد رهنما: دکتور مصباح الله عبدالباقي

سال تحصیلی: 1398 هـ.ش. - 1441 هـ.ق.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

د پارتمنت فقه و قانون

بورد ماستری

تصدیق نامه

محترم عبدالناصر ولد امیر محمد ID: 97-359-SH-MSF محصل دور ششم فقه و قانون که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: مجازات اهل بیت به مقدسات دینی از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین جزایی افغانستان به روز ۸ تاریخ ۲۰ / ۱۱ / ۱۴۰۱ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۹۵ (نمره به عدد) خوب و پنج (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	سر محقق سید حبیب شاکر	عضو هیات	
۲	دکتور نجیب الله صالح	عضو هیات	
۳	دکتور مصباح الله عبدالباقي	استاد رهنما و رئیس جلسه	

..... معاون علمی

..... امر بورد ماستری

خلاصه بحث:

جایگاه دین در زندگی انسان و احترام به مقدسات آن، از اموری است که توهین، تعدی و اسائه ادب را در رموز، شعایر و نمادهای دینی خود — چه ادیان سماوی و یا غیر سماوی — هرگز برنمی‌تابد. دین مبین اسلام احترام به مقدسات را یک امر مسلم و مشروع دانسته و برای خاطیانی که این حیطة را نادیده می‌گیرند و به ارزش‌های دیگران احترام نگذاشته و اسائه ادب کنند، مجازات‌هایی در نظر گرفته است.

این رساله شامل چهار فصل اصلی است که در فصل اول اصطلاحات محوری تحقیق شده؛ در فصل دوم به مصداق شناسی مقدسات دینی پرداخته شده و فصل سوم به بیان مجازات اهانت به مقدسات دینی از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین جزایی افغانستان اختصاص داده شده است و فصل پایانی به بررسی حق آزادی بیان و رابطه آن با اهانت به مقدسات دینی پرداخته است.

در این رساله کوشیده شده با این پرسش که آیا در فقه اسلامی و قوانین جزایی افغانستان برای اهانت به مقدسات دینی، مجازاتی تعریف شده است؟ مجازات اهانت به مقدسات دینی از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین جزایی افغانستان بررسی گردد. محقق کوشیده است مبحث اهانت به مقدسات دینی را به طور کامل در این نوشتار احتوا دهد و مصادیق بارز آن و همچنان وسایل نوینی که امروزه توسط آن‌ها به مقدسات دینی اهانت صورت می‌گیرد را نیز معرفی نماید. لکن عمده بحث این رساله بیان حکم فقهی مجازات اهانت به مقدسات، با تحلیل ماده‌های کود جزا است که نقاط ضعف و قوت آن بیان شده و در صورت نقص مطلب، ماده‌های پیشنهادی برای آن طرح گردیده است.

کلیدواژه: اهانت، مقدسات، ادیان، اسلام، مجازات.

فهرست مطالب

فهرست مطالب ..... د/.....

مقدمه ..... 1/.....

فصل اول

کلیات و مفاهیم تحقیق

مبحث اول: مفهوم و ماهیت مقدسات

دینی..... 12/.....

مطلب اول: مفهوم شناسی واژه‌های اهانت، مقدسات و دین..... 12/.....

1- تعریف لغوی و اصطلاحی اهانت..... 12/.....

الف: اهانت در لغت..... 12/.....

ب: اهانت در اصطلاح..... 14/.....

2- تعریف لغوی و اصطلاحی مقدسات..... 16/.....

الف: مقدسات در لغت..... 16/.....

ب: مقدسات در اصطلاح..... 19/.....

3- تعریف لغوی و اصطلاحی دین..... 22/.....

الف: دین در لغت..... 22/.....

ب: دین در اصطلاح..... 24/.....

ج: انواع ادیان..... 27/.....

اول: ادیانی که به عبادت خداوند فرامی‌خوانند..... 28/.....

دوم: ادیان بت پرست و شرکی..... 29/.....

مطلب دوم: بررسی تعریف اصطلاحی اهانت به مقدسات دینی

..... 29/.....

مبحث دوم: انواع اهانت

اهانت..... 32/.....

مطلب اول: انواع اهانت به دین ..... 32/.....

اول: سبّ (دشنام)..... 32/.....

- دوم: قذف..... 33/
- سوم: افتراء..... 34/
- چهارم: تمسخر..... 34/
- پنجم: استهزاء..... 35/
- ششم: هَجْو..... 36/
- هفتم: تحریف..... 36/
- هشتم: تبدیل..... 37/
- نهم: تدمیر (از بین بردن)..... 38/
- دهم: احراق (سوزاندن)..... 39/
- یازدهم: تشویه (بدنام ساختن و تخریب شخصیت)..... 39/
- دوازدهم: ایجاد بدعت در دین..... 39/
- سیزدهم: انتهاک (بی حرمتی)..... 41/
- چهاردهم: تشکیک (ایجاد شبهات)..... 41/
- پانزدهم: طعن در دین..... 41/
- شانزدهم: تعطیل..... 42/
- هفدهم: جرح در دین..... 42/
- هجدهم: ارتداد..... 42/
- مطلب دوم: اهانت در عرف عام و خاص..... 43/
- الف - توهین در مفهوم عام..... 43/
- ب - توهین در مفهوم خاص..... 43/
- مطلب سوم: ابزار و وسایل جدید اهانت..... 44/
- اول: اهانت با شعر، سرود و موسیقی با استفاده از ابزار جدید..... 44/
- دوم: فیلم، سینما و رسانه‌های صوتی و تصویری..... 45/
- سوم: رسم‌ها و کاریکاتورها..... 46/
- چهارم: بازی‌های کامپیوتری..... 46/
- خلاصه آنچه در فصل اول آمد..... 48/

فصل دوم:

مصادیق شناسی مقدسات دینی

- 51/..... مبحث اول: مصادیق مقدسات دینی
- 51/..... مطلب اول: إله (معبود / خداوند)
- 55/..... مطلب دوم: فرشتگان
- 57/..... مطلب سوم: پیامبران E
- 61/..... مطلب چهارم: کتاب‌های آسمانی
- 65/..... مطلب پنجم: سنت نبوی شریف
- 67/..... مطلب ششم: اوقات مقدسه
- 67/..... 1- روز میلاد پیامبر >
- 68/..... 2- روز هجرت
- 68/..... 3- شب اسراء و معراج
- 69/..... 4- ماه مبارک رمضان
- 70/..... 5- شب قدر
- 70/..... 6- ماه‌های حرام
- 70/..... 7- روز عرفه
- 71/..... 8- روز عید فطر و عید اضحی
- 71/..... 9- روز جمعه
- 71/..... 10- زور قیامت
- 72/..... مطلب هفتم: اماکن مقدسه
- 72/..... 1- مکه مکرمه
- 73/..... 2- کعبه
- 74/..... 3- چاه زمزم
- 75/..... 4- مقام ابراهیم
- 75/..... 5- غار حراء
- 75/..... 6- غار ثور

- 76/ عرفات و مشعر حرام.....
- 77/ مسعى.....
- 78/ مدينه منوره.....
- 78/ قبر و روضه پيامبر>.....
- 79/ بيت المقدس.....
- 79/ مساجد و نمازخانهها.....
- 79/ قبرستانها.....
- 80/ مطلب هشتم: شخصيت‌هاى مقدس.....
- 80/ 1- اهل بيت رسول الله.....
- 82/ 2- صحابه كرام.....
- 83/ 3- ائمه و علمای كرام.....
- 85/ خلاصه آنچه در فصل دوم آمد.....

فصل سوم:

مجازات اهانت به مقدسات دينى از ديده‌گاه فقه اسلامى و
قوانين افغانستان

مبحث اول: مجازات اهانت به مقدسات دينى از ديده‌گاه فقه اسلامى و قوانين
افغانستان .. /87

- 87/ مطلب اول: مجازات اهانت به اله (معبود/خداوند).....
- 89/ الف: مجازات اهانت به خداوند از ديده‌گاه فقه اسلامى.....
- 96 / ب: مجازات اهانت به خداوند از ديده‌گاه قوانين افغانستان.....
- 98/ مطلب دوم: مجازات اهانت به فرشتگان.....
- 98/ الف: مجازات اهانت به فرشتگان از ديده‌گاه فقه اسلامى.....
- 100/ ب: مجازات اهانت به فرشتگان از ديده‌گاه قوانين افغانستان.....
- 102/ مطلب سوم: مجازات اهانت به پيامبر اسلام و ساير پيامبران E.....
- الف: مجازات اهانت به پيامبر اسلام و ساير پيامبران E از ديده‌گاه فقه
اسلامى...../102

1- اهانت به تمام انبياء الهى E حكم يكسانى دارد...../103

- 2- مجازات مسلمانی که به پیامبر > اهانت کند...../104
- 3- مجازات غیر مسلمانی که به پیامبران الهی E اهانت کند...../109
- ب: مجازات اهانت به پیامبر اسلام و سایر پیامبران E از دیدگاه قوانین افغانستان...../110
- مطلب چهارم: مجازات اهانت به قرآن کریم و کتابهای مقدس...../112
- الف: مجازات اهانت به کتابهای آسمانی از دیدگاه فقه اسلامی...../114
- ب: مجازات اهانت به قرآن کریم از دیدگاه فقه اسلامی...../116
- ج: مجازات اهانت به قرآن کریم و کتابهای مقدس از دیدگاه قوانین افغانستان...../118
- مطلب پنجم: مجازات اهانت سنت نبوی شریف...../120
- الف: مجازات اهانت به سنت نبوی شریف از دیدگاه فقه اسلامی...../120
- 1- تکذیب سنت...../121
- 2- مخالفت با سنت...../122
- 3- اهانت به سنت...../122
- 4- انکار حجیت سنت...../123
- 5- جعل و تزویر در سنت...../123
- 5- بی حرمتی با آلوده کردن کتاب حدیث...../124
- ب: مجازات اهانت به سنت نبوی شریف از دیدگاه قوانین افغانستان...../125
- مطلب ششم: مجازات اهانت به شخصیت‌های مقدس...../126
- الف: مجازات اهانت به شخصیت‌های مقدس از دیدگاه فقه اسلامی...../126
- 1- مجازات اهانت به اهل بیت رسول خدا>...../126
- 2- مجازات اهانت به صحابه...../130
- أ- نسبت کفر به صحابه...../132
- ب - تکذیب صحابه...../132
- ج - سوء ظن نسبت به صحابه...../133
- د - سب صحابه...../133
- 3- مجازات اهانت به شخصیت‌های محترم...../133

ب: مجازات اهانت به شخصیت‌های مقدس از دیدگاه قوانین افغانستان...../

135

- مطلب ششم: مجازات اهانت به اوقات مقدسه...../137
- الف: مجازات اهانت به اوقات مقدسه از دیدگاه فقه اسلامی...../137
- ب: مجازات اهانت به اوقات مقدسه از دیدگاه قوانین افغانستان...../139
- مطلب هفتم: مجازات اهانت به اماکن مقدسه...../140
- الف: مجازات اهانت به اماکن مقدسه از دیدگاه فقه اسلامی...../140
- 1- مجازات اهانت به مکان‌های عبادی...../140
- 2- مجازات اهانت به مقابر...../141
- ب: مجازات اهانت به اماکن مقدسه از دیدگاه قوانین افغانستان...../141

مبحث دوم: ارتداد در اثر اهانت به مقدسات دینی و مجازات آن از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین افغانستان...../144

- مطلب اول: تعریف لغوی و اصطلاحی ارتداد...../144
- أ- تعریف لغوی ارتداد...../144
- ب - تعریف اصطلاحی ارتداد...../145
- ج - تعریف ارتداد در قوانین افغانستان ...../150
- مطلب دوم: نصوص شرعی وارده پیرامون ارتداد...../150
- أ- آیات قرآن کریم...../150
- ب - سنت نبوی شریف...../152
- مطلب سوم: شرایط ارتداد...../153
- 1- بلوغ...../153
- 2- عقل...../153
- 3- اختیار...../153
- مطلب چهارم: ارکان ارتداد...../153
- أ- بازگشت از اسلام...../153

- ب - قصد جنایی.....155/
- مطلب پنجم: مجازات ارتداد از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین افغانستان.....155/
- الف: اثبات ارتداد.....155/
- 1- تعداد گواهان.....156/
- 2- تفصیل شهادت.....156/
- ب: دعوت به توبه.....157/
- ج: مجازات ارتداد از دیدگاه فقه اسلامی.....158/
- 1- مجازات اصلی.....158/
- 2- مجازات بدلی.....160/
- 3- مجازات تبعی.....160/
- اول: مصادره اموال.....160/
- دوم: نقص در اهلیت تصرف.....160/
- د: مجازات ارتداد از دیدگاه قانون.....161/
- خلاصه آنچه در فصل چهارم آمد.....163/

فصل چهارم:

بررسی حق آزادی بیان از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین افغانستان

و رابطه آن با اهانت به مقدسات دینی

مبحث اول: مفهوم و ماهیت آزادی بیان.....168/

مطلب اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی واژه های آزادی و بیان.....168/

أ- تعریف لغوی آزادی (الْحُرِّيَّة).....168/

ب - تعریف اصطلاحی آزادی.....169/

ج - تعریف لغوی بیان (التعبير).....171/

د - تعریف اصطلاحی بیان.....172/

- مطلب دوم: مفهوم کلی اصطلاح آزادی بیان.....172/
- مبحث دوم: آزادی بیان از دیدگاه اسلام.....175/
- مطلب اول: آزادی بیان از دیدگاه قرآن کریم.....176/
- مطلب دوم: آزادی بیان از دیدگاه سنت نبوی>.....180/
- مبحث سوم: اصول و مبانی آزادی بیان در فقه اسلامی و قوانین افغانستان.....183/
- مطلب اول: اصول و مبانی آزادی بیان از دیدگاه فقه اسلامی.....184/
- 1- اصل التزام به گفتار مشروع، اخلاق و ارزش‌ها.....185/
- 2- اصل گفتار مسالمت‌آمیز و با حکمت و موعظهٔ حسنه.....188/
- 3- اصل عدم اهانت و احترام به دیگران.....189/
- 4- وسیله‌ای که برای اظهار نظر و بیان رأی استفاده می‌شود، باید مشروع باشد.....191/
- 5- اصل تحقیق و اطمینان خاطر قبل از اظهار نظر.....191/
- 6- اصل رعایت عدالت در گفتار، رفتار و تعامل با دیگران.....192/
- 7- هدف از اظهار نظر و بیان دیدگاه رعایت مصلحت باشد.....194/
- مطلب دوم: آزادی بیان از دیدگاه اسناد تقنینی افغانستان.....194/
- 1- تأکید قانون اساسی بر رعایت آزادی بیان و مصونیت آن از هر نوع تعرض.....195/
- 2- قانون آزادی بیان در پرتو اعلامیهٔ جهانی حقوق بشر.....196/
- 3- ضوابط و قیود وضع شده بر حق آزادی بیان.....197/
- مطلب سوم: مقایسهٔ اصول و مبانی آزادی بیان در فقه اسلامی و قوانین افغانستان.....198/
- مطلب چهارم: رابطهٔ آزادی بیان با اهانت به مقدسات.....200/
- خلاصهٔ آنچه در فصل پنجم آمد.....203/

204/	نتیجه بحث
206/	پیشنهادها
207/	فهرست آیات
214/	فهرست احادیث نبوی
216/	فهرست آثار صحابه
217/	فهرست اعلام
220/	منابع
232/	منابع قانونی
232/	پژوهش‌های دانشگاهی
233/	وب سایت‌ها
234/	ملخص البحث

Summary of the Research: ...../235

نتیجه بحث

1— اعتقاد و باور به دین و محترم و مقدس شمردن نمادها و شعائر آن، امری طبیعی می‌باشد که در ضمیر انسان‌ها گذاشته شده است و شناخت مصادیق مقدسات دینی و درک منزلت‌شان از دیدگاه ادیان، امکان درک حکم مجازات اهانت به مقدسات دینی را آسان‌تر می‌کند.

2— اهانت انواع متعددی دارد و می‌تواند به شیوه‌های مختلفی صورت بگیرد، از جمله: سب، افتراء، تمسخر، استهزاء، تحریف، تبدیل، تدمیر، احراق، تدنیس، جحد، تشویه، تشویش، ایجاد بدعت در دین، انتهاک و... حتی که در عصر جدید روش‌های جدیدی نیز به اهانت‌ها افزوده شده است از قبیل سرودن اشعار به سبک‌های نوین، نواختن موسیقی، ساختن فیلم‌ها، رسم‌ها و کاریکاتورها و بازی‌های کامپیوتری ضد اسلامی و...

3— از دیدگاه ادیان (آسمانی و غیر آسمانی) امور ذیل به حیث مصادیق مقدسات شناخته می‌شوند: اله (معبود/خداوند)، فرشتگان، کتاب‌های آسمانی، پیامبران، سنت‌ها و تعالیم پیامبران، اوقات مقدسه، اماکن مقدسه، شخصیت‌های مقدس.

4— شریعت اسلام نه تنها اهانت به مقدسات خود را جرم دانسته، بلکه اهانت به مقدسات ادیان دیگر را هم جرم می‌پندارد و برای اهانت‌گر مجازاتی به حسب میزان اهانت آن تعیین کرده است.

5— قوانین جزایی افغانستان به بحث اهانت به ادیان پرداخته، لکن ماده‌های آن به مجازات‌های تعزیری اختصاص یافته و سایر مجازات‌های حدی به فقه حنفی موکول شده و باید طبق فقه اسلامی برای آن نیز مجازات‌هایی پیش‌بینی گردد. که در این تحقیق تا حدودی این مأمول انجام یافته است و ماده‌هایی پیشنهادی مهمی که برگرفته از احکام شرعی هر مسئله است، برای کود جزا معرفی گردیده است.

6 - یکی از موارد مهم در بحث اهانت به مقدسات، ارتداد در اثر اهانت به مقدسات می‌باشد که در شریعت اسلام برای آن سه نوع مجازات در نظر گرفته شده است: مجازات اصلی، مجازات بدلی و مجازات تبعی؛ و مجری قانون یا قاضی مکلف است که این مجازات‌ها را بر حسب فرد مرتد - خواه زن باشد یا مرد - اجرا نماید.

7 - حق آزادی بیان یکی از بحث برانگیزترین موضوعات جوامع بشری و از مهم‌ترین حقوق اساسی هر فرد می‌باشد. مفهوم کلی آزادی بیان اینست که هر انسان بتواند دیدگاه خود را با وسایل مشروع مختلف اظهار کند، البته مشروط بر این‌که با نصوص و اصول دینی در تضاد نباشد. دین مبین اسلام، آزادی بیان را جزء حقوق اساسی انسان‌ها شمرده و آن را مجاز و مباح می‌داند، لکن از دیدگاه فقه اسلامی، آزادی حدود و ضوابطی دارد که لازم است، هنگام اظهار نظر و بیان رأی مدنظر قرار داده شده و از آن نباید عبور کرد.

پیشنهادها

1- موضوع مقدسات و احترام به آن نیاز به تبیین بیشتر دارد و چه بسا بسیاری از اهانت‌ها نادانسته توسط برخی افراد، علی‌الخصوص جوانان صورت گرفته و انگیزه دیگری نداشته‌اند. بناءً نویسندگان، علما، استادان محترم و واعظان گرامی بجای بحث احساساتی، از حیث علمی به موضوع دقت کرده و مسئله را برای امت اسلامی تبیین نمایند.

2- موضوع اهانت به مقدسات در این رساله به صورت عمومی در نظر گرفته شده است و مسئولین محترم پوهنتون سلام (بورده ماستری) و سایر پوهنتون‌های دولتی و خصوصی می‌توانند به صورت جزئی‌تر به عنوان مثال: «حکم مجازات اهانت به خداوند از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین افغانستان»، «حکم مجازات اهانت به قرآن کریم از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین افغانستان»، «حکم مجازات اهانت به پیامبر اسلام از دیدگاه فقه اسلامی و قوانین افغانستان» و... را به محصلان دوره ماستری و لیسانس بسپارند، تا تحقیقات موشکافانه‌تری در این موضوع صورت گیرد و مطالب عمده‌تری به جامعه اسلامی تقدیم گردد.

3- بسیار مناسب است که نویسندگان گرامی‌ای که علاقمند مباحث فقهی هستند و می‌خواهند احکام فقهی را به سبک نویسندگی معاصر گردآورند، حتماً بابی را با عنوان اهانت به مقدسات دینی، به این مبحث اختصاص داده و مطالب پراکنده‌ای را که فقهای کرام ذکر کرده‌اند را گردهم آورند.

4- یکی از چالش‌هایی که در این تحقیق بدان پرداخته شد، نقص کود جزای افغانستان از داشتن ماده‌هایی می‌باشد که بتواند بحث حدود را نیز دربر داشته و خصوصاً حکم مجازات ارتداد در پیوند به اهانت به مقدسات را شامل شود. بناءً به وزارت محترم عدلیه پیشنهاد می‌گردد که در زمینه توجه و اقدام جدی نمایند و با تعیین ماده‌های واضح بتوانند از اهانت به مقدسات دینی جلوگیری نمایند.

منابع

قرآن كريم.

1. ابراهيمي، محمد، درآمدی بر حقوق اسلامي، انتشارات سمت، تهران، ١٣٤٨ ش.
2. ابن ابي يعلى، محمد، طبقات الحنابلة، به كوشش محمد حامد الفقى، قاهره، 1371ق/1951م.
3. ابن الأثير، مجد الدين ابو السعادات، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر احمد الزاوى - محمود محمد الطناحى، المكتبة العلمية، بيروت، 1399هـ/1979م.
4. ابن العربى، محمد بن عبد الله أبو بكر، أحكام القرآن، دار الكتب العلمية، بيروت، 1424هـ / 2003م.
5. ابن الملقن، سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي، التذكرة في الفقه الشافعي، تحقيق: محمد حسن محمد حسن إسماعيل، دار الكتب العلمية، بيروت، 1427هـ / 2006م.
6. ابن الوزير، محمد بن إبراهيم بن علي، أبو عبد الله، عز الدين، العواصم والقواصم في الذب عن سنة أبي القاسم، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، 1415هـ / 1994م.
7. ابن الهمام، كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي، شرح فتح القدير، دار الفكر، بيروت، بى.تا.
8. ابن تيميه، احمد بن عبدالحليم، الصارم المسلول على شاتم الرسول، تحقيق: محمد محى الدين عبدالحميد، الحرس الوطنى، سعودى، بى.تا.
9. ابن تيميه، احمد بن عبدالحليم، مجموع الفتاوى، دار الكتب العلميه، بيروت 1408هـ - ق. - 1987م.
10. ابن جماعة، قاضى بدر الدين محمد بن ابراهيم، تذكرة السامع والمتكلم في أدب العالم والمتعلم، محقق: محمد بن مهدي العجمى، دار البشائر الإسلامية، 1429ق. / 2008م.
11. ابن حجر، احمد بن محمد، الصواعق المحرقة على أهل الرفض والضلال والزندقة، تحقيق: عبدالرحمن بن عبدالله التركى/كامل محمد الخراط، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1417هـ - 1997م.
12. ابن رجب، زين الدين عبدالرحمن بن احمد، جامع العلوم والحكم في شرح خمسين حديثاً من جوامع الكلم، تحقيق: شعيب الأرنؤوط و ابراهيم باجس، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1422هـ/2001م.

13. ابن ضويان، إبراهيم بن محمد بن سالم، منار السبيل في شرح الدليل، المكتب الإسلامي، 1409 هـ/1989م.
14. ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز، رد المحتار على الدر المختار، دار الفكر، بيروت، 1412 هـ/1992م.
15. ابن عساكر، علي بن الحسن، تاريخ مدينة دمشق، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، 1415 هـ / 1995م.
16. ابن عطية، ابو محمد عبدالحق بن غالب بن عبدالرحمن بن تمام بن عطية الاندلسي، المحرر في تفسير الكتاب العزيز، تحقيق: عبدالسلام عبدالشافى محمد، دار الكتب العلمية، بيروت، 1422 هـ.
17. ابن فارس، ابوالحسين احمد بن فارس بن زكريا، معجم مقاييس اللغة، دار الفكر، بيروت، 1399 هـ/1979م.
18. ابن قدامة، موفق الدين عبد الله بن أحمد، الكافي في فقه الإمام أحمد، دار الكتب العلمية، بيروت، 1414 هـ / 1994م.
19. ابن قدامة، عبدالله بن احمد، المغني، تحقيق: محمد عبدالقادر عطا، دارالكتب العلمية، بيروت - لبنان، 2009م.
20. ابن كثير، ابوالفداء، السيرة النبوية، تحقيق: مصطفى عبد الواحد، دار المعرفة للطباعة والنشر والتوزيع بيروت، 1395 هـ/1976م.
21. ابن كثير، ابو الفداء اسماعيل بن عمر، البداية والنهاية، تحقيق: على شيرى، دار احياء التراث العربى، بيروت، 1408 ق. - 1988م.
22. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، تحقيق: عبد الله علي الكبير / محمد أحمد حسب الله / هاشم محمد الشاذلي، دارالمعارف، القاهرة، بى.تا.
23. ابن نجيم، زين الدين بن إبراهيم بن محمد، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، دار الكتاب الإسلامي، بى.تا.
24. ابن هشام، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري، السيرة النبوية، تحقيق طه عبد الرؤوف سعد، دار الجيل، بيروت، 1411 هـ.
25. ابن خلكان، ابو العباس شمس الدين احمد بن محمد، وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، دار صادر، بيروت، 1994م.
26. ابن خلكان، احمد بن محمد، وفيات الأعيان، تحقيق: احسان عباس، دار صادر بيروت، 1994م.
27. ابو زهره، الامام الجليل الشيخ محمد، زهرة التفاسير، دار الفكر العربى، قاهره، بى.تا.

28. ابو زهره، امام محمد، التكافل الاجتماعي في الإسلام، دار الفكر العربي، القاهرة، 1991م.
29. ابو زيد، محمود، المعجم في علم الاجرام والاجتماع القانوني والعقاب، دار غريب للطباعة والنشر والتوزيع، القاهرة، 2002م.
30. ابو يوسف، يعقوب بن ابراهيم انصاري، كتاب الخراج، تحقيق: طه عبدالرؤوف سعد، سعد حسن محمد، المكتبة الأزهرية للتراث، مصر، بى.تا.
31. ابوالفضل، عياض بن موسى، مشارق الأنوار على صحاح الآثار، المكتبة العتيقة و دار التراث، بى.تا.
32. الألوسى، ابو المعالى محمود شكرى، صب العذاب على من صب الأصحاب، تحقيق: عبدالله البخارى، دار أضواء السلف، رياض، 1417هـ/1997م.
33. اندلسى، علي بن أحمد بن سعيد بن حزم، الإحكام في أصول الأحكام، تحقيق: الشيخ احمد محمد شاكر، دار الآفاق الجديدة، بيروت، بى.تا.
34. الأنصاري، زكريا بن محمد بن زكريا، سنن المطالب في شرح روض الطالب، دار الكتاب الإسلامي، بى.تا.
35. انصاري، علامه عالم بن العلاء، الفتاوى التاتارخانية، تحقيق: قاضى سجاد حسين، مجلس دائرة المعارف العثمانية، حيدرآباد دكن، هند، 1407ق./1987م.
36. انورى، دكتور حسن، فرهنگ فشرده سخن، انتشارات سخن، تهران، 1388ش.
37. آذرنوش، آذرتاش، فرهنگ معاصر عربى - فارسى، نشر نى، تهران، 1392ش.
38. آشتياني، جلال الدين، تحقيقى در دين يهود، نشر نگارش، تهران، 1367ش.
39. البزازی، محمد بن شهاب بن يوسف الكردى، الفتاوى البزازیة (أو الجامع الوجيز في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة النعمان)، دار الكتب العلمية، بيروت، بى.تا.
40. البستى، ابو حاتم محمد بن حبان، الإحسان في تقريب صحيح ابن حبان، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1408هـ/1988م.
41. بغوى، أبو محمد الحسين بن مسعود، معالم التنزيل في تفسير القرآن (تفسير البغوي)، تحقيق: عبد الرزاق المهدي، دار احياء التراث العربى، بيروت، 1420ق.
42. بن مفلح، محمد بن مفلح بن محمد، كتاب الفروع ومعه صحيح الفروع لعلاء الدين علي بن سليمان المرداوي، تحقيق: عبد الله بن عبد المحسن التركي، مؤسسة الرسالة، قاهره، 1424هـ/2003م.
43. البوطى، دكتور محمد سعيد رمضان، حرية الإنسان في ظل عبوديته لله، دار الفكر المعاصر، بيروت، 1413هـ/1992م.

44. البوطى، دكتور محمد سعيد رمضان، نقدى بر قرآن بسندگى، ترجمة كمال على زاده، نشر احسان، تهران، 1399
45. البهوتى، منصور بن يونس، كشف القناع عن متن الإقناع، دار الكتب العلمية، بى تا.
46. البهوتى، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن، الروض المربع شرح زاد المستنقع، تحقيق و تخريج: عبد القدوس محمد نذير، دار المؤيد/ مؤسسة الرسالة، قاهرة، بى تا.
47. البيهقى، أحمد بن الحسين بن علي، سنن البيهقى الكبرى، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، مكتبة دار الباز، مكة المكرمة، 1414هـ/1994م.
48. البيهقى، أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي، السنن الكبرى، مجلس دائرة المعارف النظامية، حيدرآباد، 1344هـ
49. پاد، دكتور ابراهيم، حقوق كيفرى اختصاصى (جرايم عليه اشخاص)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
50. تاجى گله دارى، دكتور حسين، زمزم آب شفابخش، انتشارات سنت احمد، تربت جام، 1389ش.
51. ترمذى، ابو عيسى، محمد بن عيسى؛ الشمائل المحمدية للترمذى، تحقيق: محمد عبدالعزيز الخالدى؛ دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، چاپ اول، 1416هـ / 1996م.
52. ترمذى، ابو عيسى، محمد بن عيسى؛ سنن الترمذى، تحقيق: احمد محمد شاكر، محمد فؤاد عبد الباقي و...، مكتبه و مطبعة مصطفى البابى الحلبي، مصر، 1395هـ/1975م.
53. توفيقى، حسين، آشنایى با ادیان بزرگ، سازمان مطالعه و تدوين كتب علوم انسانى دانشگاهها (سمت) و مؤسسه فرهنگى طه و مركز جهانى علوم اسلامى، تهران، 1385ش.
54. التهانوى، محمد بن على، موسوعة كشف اصطلاحات الفنون، اصطلاح: الديانة، تحقيق: دكتور على دحروج، مكتبة لبنان ناشرون، بيروت، 1996م.
55. تيسن، هنرى، الهيات مسيحي، مترجم: طاطه وس ميكائيليان، انتشارات حيات ابدى، تهران، بى تا.
56. الجرجانى، على بن محمد السيد شريف، معجم التعريفات، تحقيق: محمد صديق المنشاوى، دار الفضيلة، قاهرة، 2004م.
57. الجزائرى، طاهر بن صالح، توجيه النظر إلى أصول الأثر، مكتبة المطبوعات الإسلامية، حلب، 1416ق. - 1995م.
58. جعفرىان، رسول، آثار اسلامى مگه و مدينه، نشر مشعر، تهران، 1379ش.
59. جلالى مقدم، مسعود، در آمدى بر جامعه شناسى دين و آراء جامعه شناسان بزرگ درباره دين، نشر مركز، تهران، 1379ش.

60. جمعی از نویسندگان، موسوعة الفقهية الكويتية؛ وزارة الأوقاف والشئون الإسلامي، كويت 1424هـ/2004م.
61. الجوزية، ابن قيم، أحكام أهل الذمة، تحقيق: يوسف بن أحمد البكري/ شاکر بن توفیق العاروري، رمادی للنشر، دمام، 1418هـ/1997م.
62. الجوينی، عبد الملك بن عبد الله بن يوسف، نهاية المطالب في دراية المذهب، تحقيق: أ. د عبدالعظيم محمود الدّيب، دار المنهاج، 1428هـ/2007م.
63. الجوينی، عبدالملك بن عبدالله بن يوسف، نهاية المطالب في دراية المذهب، تحقيق: عبدالعظيم محمود الديب، دار المنهاج، بيروت، 2007م.
64. حاکم، أبو عبد الله محمد بن عبد الله، المستدرک علی الصحیحین، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، دار الکتب العلمیة، بیروت، 1411هـ/1990م.
65. حینکه المیدانی، عبدالرحمن حسن، عقاید اسلامی و ریشه های آن، مترجم: علی آقا صالحی، انتشارات احسان، تهران، 1389ش.
66. حرّانی، تقی الدین ابو العباس احمد بن عبد الحليم ابن تيمیه، الصارم المسلول علی شاتم الرسول، تحقيق: محمد محی الدین عبدالحمید، دار الحرس الوطنی، سعودی، بی تا.
67. حسینی دشتی، سید مصطفی، دایرة المعارف جامع اسلامی، مؤسسه فرهنگي آرایه، تهران، 1379ش.
68. الحصکفی الحنفی، محمد بن علي بن محمد معروف به علاء الدين، الدر المختار شرح تنوير الأبصار وجامع البحار، تحقيق: عبدالمنعم خليل إبراهيم، دار الکتب العلمیة، بیروت، 1423هـ/2002م.
69. الحصنی، ابوبکر بن محمد، كفاية الأخيار في حل غاية الإختصار، تحقيق: علي عبد الحمید بلطجي ومحمد وهبي سليمان، دار الخیر، دمشق، 1994م.
70. الحمد، محمد بن ابراهيم، رسائل في الأديان والفرق والمذاهب، الزلفی، 1426هـ.
71. الخلف، سعود بن عبدالعزيز، دراسات في الأديان اليهودية والنصرانية، مكتبة أضواء السلف، ریاض، 1418هـ/1998م.
72. دانش پور، حمید، سینما چیست؟، مقاله ای در ویلاگ فیلمسازي، تهران، 1391هـ. ش.
73. الدسوقي، محمد بن احمد بن عرفة، حاشية الدسوقي علی الشرح الكبير، دار الفكر، بیروت، بی تا.
74. الدسوقي، محمد بن أحمد بن عرفة، حاشية الدسوقي علی الشرح الكبير، دار الفكر، بیروت، بی تا.

75. دمشقى، ابو الفداء اسماعيل بن عمر بن كثير، البداية والنهاية تحقيق: على شيرى، دار إحياء التراث العربى، بيروت، 1408هـ/1988م.
76. دمشقى، ابو الفداء اسماعيل بن عمر بن كثير، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: سامى بن محمد بن سلامة، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض، 1420هـ/1990م.
77. دمشقى، شمس الدين محمد بن احمد، العقود الدرية من مناقب شيخ الإسلام أحمد بن تيمية، المحقق: محمد حامد الفقى، دار الكتب العربى، بيروت.
78. دُوَزى، رينهارت پيتر آن، تكملة المعاجم العربية، ترجمه به عربى: محمد سليم النعيمى - جمال الخياط، وزارة الثقافة والإعلام، الجمهورية العراقية، 2000م.
79. دهخدا، على اكبر، لغت نامه، انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، 1377ش.
80. ذهبى، شمس الدين ابو عبدالله محمد، سير أعلام النبلاء، دار الحديث، قاهره، 1427هـ/2006م.
81. ذهبى، شمس الدين، محمد بن احمد، سير أعلام النبلاء، تحقيق: سعيد، خيرى، المكتبة التوفيقية، قاهره، 2008م.
82. الرملى، شمس الدين محمد بن أبى العباس أحمد، نهاية المحتاج، دار الفكر، بيروت، 1404هـ/1984م.
83. الرملى، شمس الدين محمد بن أبى العباس، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، دار الفكر، بيروت، 1404هـ/1984م.
84. زبيدى، ابو فيض، محمد بن محمد؛ تاج العروس من جواهر القاموس، تحقيق: عبدالكريم العزباوى، مؤسسة الكويت للتقدم العلمى، 1422هـ/2001م.
85. الزحيلى، دكتور وهبة بن مصطفى، الفقه الإسلامى وأدلته، دار الفكر، دمشق، 1405هـ/1985م.
86. الزحيلى، دكتور وهبه، حق الحرية فى العالم، دار الفكر، دمشق، 1426ق. - 2006م.
87. الزرقانى، عبد الباقي بن يوسف بن أحمد، شرح الزُّرقانى على مختصر خليل، دار الكتب العلمية، بيروت، 1422هـ / 2002م.
88. الزرقانى، عبد الباقي بن يوسف بن أحمد، شرح الزُّرقانى على مختصر خليل، دار الكتب العلمية، بيروت، 1422هـ/2002م.
89. الزركلى، خير الدين بن محمود، الأعلام، دار العلم للملايين، بيروت، 2002م.
90. سابق، سيد، عقايد اسلامى، مترجم: على آقا صالحى، نشر احسان، تهران، 1394ش.
91. سابق، سيد، فقه السنة، دار الكتاب العربى، بيروت، 1397هـ/1977م.

92. السامرائي، دكتور نعمان عبدالرزاق، أحكام المرتد في الشريعة الإسلامية (دراسة مقارنة)، دارالعلوم للطباعة والنشر، رياض، 1403هـ-1083م.
93. سباعي، دكتور مصطفى، جاياگاه سنت در قانون گذاري، مترجم عبدالحكيم عثمانى، انتشارات سنت احمد، زاهدان، 1399.
94. سبكي، تقى الدين على بن عبدالكافي، السيف المسلول على من سبّ الرسول، تحقيق: إياد احمد الفوج، دار الفتح، عمان، 1421ق./2000م.
95. السبكي، تقى الدين على بن عبد الكافي، فتاوى السبكي، دار المعارف، بى.تا.
96. سرخسى، ابوبكر، محمدبن احمد، المبسوط؛ تحقيق: اسماعيل، محمدحسن محمدحسن؛ دارالكتب العلميه، 2009م.
97. سعادتى، على اصغر، سينما و دين در قلمرو تاريخ، مجله حضور، شماره 19، تهران، بهار 1376.
98. السمرقندي، محمد بن أحمد بن أبي أحمد، تحفة الفقهاء، دار الكتب العلمية، بيروت، 1414هـ / 1994م.
99. السمعاني، ابو المظفر منصور بن محمد، تفسير القرآن، تحقيق: ياسر بن ابراهيم و غنيم بن عباس بن غنيم، دار الوطن، رياض، 1418هـ/1997م.
100. السندي، محمد بن عبدالهادى، نور الدين، حاشية السندي على سنن ابن ماجه (كفاية الحاجة في شرح سنن ابن ماجه)، دار الجيل، بيروت، بى.تا.
101. سيوطى، عبد الرحمن بن أبى بكر، جلال الدين، مفتاح الجنة في الاحتجاج بالسنة، الجامعة الإسلامية، المدينة المنورة، 1409هـ/1989م.
102. السيوطى، عبد الرحمن جلال الدين، معجم مقاليد العلوم في الحدود والرسوم، مكتبة الآداب، قاهره، 1424هـ/2004م.
103. الشافعى، محمد بن ادريس، الأم، تحقيق: رفعت فوزي عبد المطلب، دار الوفاء، منصوره، 2001م.
104. الشثرى، دكتور سعد بن ناصر؛ أدب الحوار، ناشر: كنوز إشيبيليا للنشر والتوزيع، رياض، 1427ق.
105. شربيني، محمد بن أحمد، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، دار الكتب العلمية، 1415هـ / 1994م.
106. الشلبى، شهاب الدين أحمد بن محمد، حاشية الشلبى على تبیین الحقائق، المطبعة الكبرى الأميرية، القاهرة، 1313هـ.
- 107. الشوكانى، محمد بن على بن محمد بن عبد الله، فتح القدير، دار ابن كثير، دمشق، 1414هـ.**

108. شوكانى، محمد بن على بن محمد، إرشاد الفحول إلي تحقيق الحق من علم الأصول، تحقيق: شيخ أحمد عزو عنايه، دار الكتاب العربى، بيروت، 1419ق. - 1999م.
109. الشيبانى، أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد، الأصل، المعروف بالمبسوط، تحقيق ودراسة: الدكتور محمد بونوكال، دار ابن حزم، بيروت، 1433هـ / 2012م.
110. الشيبانى، احمد بن محمد حنبل، مسند الإمام أحمد بن حنبل، المحقق: أحمد محمد شاكر، دار الحديث، قاهره، 1416هـ/1995م.
111. شبيه احمد، عبدالقادر، الأديان والفرق والمذاهب المعاصرة، مكتبة فهد الوطنية، رياض، 1433ق.
112. الصاوى، احمد بن محمد الخلوتي، بلغة السالك لأقرب المسالك (المعروف: بحاشية الصاوي على الشرح الصغير)، دار المعارف، بيتا.
113. الصلابى، دكتور على محمد محمد، السيرة النبوية عرض وقائع وتحليل أحداث دروس وعبر، دار بن كثير، بيروت، 1430هـ/2009م.
114. صنعانى، محمد بن اسماعيل بن صلاح، سبل السلام (شرح بلوغ المرام)
115. الطبرانى، الامام، ابو القاسم سليمان بن احمد بن ايوب، التفسير الكبير / التفسير القرآن العظيم، تحقيق: هشام بن عبدالكريم البدرانى الموصلى، دار الكتاب الثقافى، اردن، 2008م.
116. الطبرى، ابو جعفر محمد بن جرير بن يزيد، جامع البيان عن تأويل آي القرآن، تحقيق: دكتور عبدالله بن عبدالمحسن التركى، دار هجر للطباعة والنشر، 1422هـ/2001م.
117. طليبة، القطب محمد، الإسلام وحقوق الإنسان: دراسة مقارنة، دار الفكر العربى، قاهرة، بيتا.
118. الطرابلسي، شمس الدين أبو عبد الله محمد بن محمد بن عبد الرحمن، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، دار الفكر، بيروت، 1412هـ/1992م.
119. طنطاوى، محمد سيد، التفسير الوسيط للقرآن الكريم، دار نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع، قاهره، 1998م.
120. العبدري، محمد يوسف، التاج والإكليل لمختصر الخليل، دار الكتب العلمية، بيروت، 1416هـ/1994م.
121. عرموش، احمد راتب، موسوعة الأديان (الميسرة)، دار النفائس، بيروت، 1422هـق.
122. عسقلانى، أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر، الإصابة في تمييز الصحابة، تحقيق: عادل احمد عبد الموجود وعلى محمد معوض، دار الكتب العلمية، بيروت، 1415ق.
123. العسقلانى، احمد بن على، فتح الباري شرح صحيح البخاري، رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي، دار المعرفة، بيروت، 1379.

- 124 . العسكري، أبو هلال الحسن بن عبدالله، معجم الفروق اللغوية، تحقيق: الشيخ بيت الله بيات، مؤسسة النشر الإسلامي، قم، 1412هـ.
- 125 . العسكري، أبو هلال حسن بن عبد الله بن سهل، معجم الفروق اللغوية، مؤسسة النشر الإسلامي، قم، 1412هـ.
- 126 . عظيم آبادي، أبو الطيب محمد شمس الحق، عون المعبود (شرح سنن أبي داود)، تحقيق: عبدالرحمن محمد عثمان، المكتبة السلفية، مدينة منوره، 1388ق. / 1968م.
- 127 . العقل، دكتور ناصر و دكتور ناصر القفاري، الموجز في الأديان والمذاهب الميسرة، دار الصميعي للنشر والتوزيع، الرياض، 1413ق. - 1992م.
- 128.** علاء الدين البخاري، عبد العزيز بن أحمد، كشف الأسرار شرح أصول البزدوي، دار الكتاب الإسلامي، بي.تا.
- 129 . عمر، احمد مختار، معجم اللغة العربية المعاصرة، عالم الكتب، القاهرة ، 1429هـ / 1008م.
- 130 . عوده، عبدالقادر، حقوق جزاى عمومى، مترجم: دكتور حسن فرهودى نيا، نشر احسان، تهران، 1394ش.
- 131 . عياض، قاضى عياض بن موسى بن عياض، الشفا بتعريف حقوق المصطفى، تحقيق: عبده على كوشك، نشر: جائزة دبي الدولية للقرآن الكريم، امارات متحده عربى، 1434هـ - 2013م.
- 132 . العيني، أبو محمد محمود بن أحمد الغيتابى الحنفى بدر الدين، عمدة القاري شرح صحيح البخاري، دار إحياء التراث العربي، بيروت، بي.تا.
- 133 . العيني، محمود بن أحمد بن موسى بدر الدين، البناية شرح الهداية، دار الكتب العلمية، بيروت، 1420هـ/2000م.
- 134 . الغرناطي، محمد بن يوسف بن أبي القاسم بن يوسف العبدري، التاج والإكليل لمختصر خليل، دار الكتب العلمية، بيروت، 1416هـ/1994م.
- 135 . الغنوشي، راشد، الحريات العامة في الدولة الإسلامية، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1993م.
- 136 . غورى، سيد عبدالماجد، معجم المصطلحات الحديثية، دار ابن كثير، بيروت، 1428ق. - 2007م.
- 137 . الفوزان، صالح بن فوزان، إعانة المستفيد بشرح كتاب التوحيد، مؤسسة الرسالة، الرياض، 1423هـ/2002م.
- 138 . الفيروز آبادي، مجد الدين محمد بن يعقوب، القاموس المحيط، دار الفكر، بيروت 1415هـ.ش.
- 139 . القرافى، شهاب الدين احمد بن ادريس، الذخيرة، تحقيق: محمد حجي، سعيد اعراب و محمد بوخبة، دار الغرب الاسلامى، بيروت 1994م.

140. قرطبي، أبو عبد الله محمد بن احمد، الجامع لأحكام القرآن (تفسير القرطبي)، تحقيق: أحمد البردوني و إبراهيم أطفيش، دار الكتب المصرية، القاهرة، 1384ق. - 1964م.
141. القزويني، ابن ماجه ابو عبدالله محمد بن يزيد القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقي، دار إحياء الكتب العربية، بي.تا.
142. قطب، سيد، فى ظلال القرآن فارسى، ترجمه: مصطفى خرم دل، احسان، تهران، 1386ش.
143. قلجى، محمد رواس وقنيبي، حامد صادق، معجم لغة الفقهاء، دار النفائس للطباعة والنشر والتوزيع، 1408هـ/1988م.
144. القيروانى، عبدالله بن ابى زيد المالكي، الرسالة للقيرواني، دار الفكر، دمشق، بي.تا.
145. الكاسانى، علاء الدين أبوبكر بن مسعود، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، دار الكتب العلمية، 1406هـ/1986م.
146. الكرمانى، محمود بن حمزة بن نصر، غرائب التفسير وعجائب التأويل، مؤسسة علوم القرآن، بيروت، بي.تا.
147. الكرمى، مرعى بن يوسف بن ابى بكر مقدسى حنبلى، دليل الطالب لنيل المطالب، تحقيق: ابو قتيبه نظر محمد الفاريابى، دار طيبه للنشر والتوزيع، سعودى، 2004م.
148. الكرمى، مرعى بن يوسف، دليل الطالب لنيل المطالب، دار طيبة للنشر والتوزيع، الرياض، 1425هـ/2004م.
149. گن، ويليام هنرى مرتن، كتاب مقدس عهد عتيق و جديد، ترجمه: فاضل خان همدانى، تهران، انتشارات اساطير، 1380ش.
150. مالكي، محمد بن أحمد بن محمد عيش، منح الجليل شرح مختصر خليل، دار الفكر، بيروت، 1409هـ/1989م.
151. الماوردي، أبو الحسن علي بن محمد بن محمد، الحاوي الكبير في فقه مذهب الإمام الشافعي، تحقيق: على محمد معوض/ عادل احمد عبدالموجود، دار الكتب العلمية، بيروت، 1419هـ/1999م.
152. متولى، تامر محمد محمود، منهج الشيخ محمد رشيد رضا في العقيدة، دار ماجد عسيرة، جدة، 1425هـ/2004م.
153. مجمع عمومى سازمان ملل متحد؛ اعلاميه جهانى حقوق بشر، تصويب شده 10 دسامبر 1948م./19 قوس 1328هـ.ش.
154. مجموعه مولفان، موسوعة الأديان (الميسرة)، دار النفائس، بيروت، 1426ق. - 2005م.
155. مجموعه مولفان، موسوعة المفاهيم الإسلامية العامة، المجلس الأعلى للشئون الإسلامية، مصر، 1424ق. - 2003م.

156. المحلى، جلال الدين محمد بن احمد المحلى و جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، تفسير الجلالين، دار الحديث، قاهرة، بى.تا.
157. المدني، مالك بن انس؛ موطأ مالك برواية محمد بن الحسن الشيباني، دارالقلم، دمشق، 1432هـ/2011م.
158. المرادوي، علاء الدين أبو الحسن علي بن سليمان، الإنصاف في معرفة الراجح من الخلاف، دار إحياء التراث العربي، بى.تا.
159. مسعودي، نجمان؛ حقوق و آزادی های اشخاص در قانون اساسی افغانستان در پرتو اسناد بین المللی، انتشارات سعید، کابل، 1394ش.
160. مصطفى، ابراهيم و احمد الزيات و حامد عبدالقادر و محمد النجار، المعجم الوسيط، مكتبة الشروق الدولية، قاهرة، 1392هـ/1972م.
161. مصوبة شماره 176 (19/2) مجمع جهانى فقه اسلامى وابسته به سازمان كنفرانس اسلامى، 1430هـ/2009م، امارات متحده عربى.
162. المغلوث، سامى بن عبدالله بن احمد، أطلس الأديان، العيبكان للنشر، رياض، 1428ق. - 2007م.
163. المقدسى، ابو محمد عبدالله بن احمد بن محمد بن قدامة، المغني لابن قدامة، مكتبة القاهرة، قاهرة، 1388هـ/1968م.
164. المناوي، عبدالرئوف، التوقيف على مهمات التعاريف، تحقيق: عبدالحميد صالح حمدان، عالم الكتب، قاهرة، 1410هـ/1990م.
165. منجزى، على اصغر، پژوهشى در كيش زرتشت، انتشارات زمزم هدايت، قم، 1384ش.
166. ندوى، علامه سيد ابوالحسن على، نبى رحمت، ترجمه: محمد قاسم قاسمى، نشر علامه ندوى، زاهدان، 1398ش.
167. نصر، حسين، جوان مسلمان و دنياى متجدد، ترجمه: مرتضى اسعدى، طرح نو، تهران، 1384هـ.ش.
168. نظام، مولانا الشيخ و جماعة من علماء الهند الأعلام، الفتاوى الهندية (المعروفة بالفتاوى العالمگیریة في مذهب الإمام الأعظم أبي حنيفة النعمان)، دار الكتب العلمية، بيروت، 1421هـ.ق. - 2000م.
169. النووى، أبو زكريا محيى الدين يحيى بن شرف، المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، دار إحياء التراث العربى، بيروت، 1392هـ.
170. نووى، محى الدين يحيى بن شرف، روضة الطالبين وعمدة المفتين، تحقيق: زهير الشاويش، المكتب الإسلامى، بيروت، 1412ق./1991م.
171. نووى، يحيى بن شرف، المجموع شرح المذهب، دار الفكر، بيروت، بى.تا.

172. النووي، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي، المجموع شرح المهذب، مكتبة الإرشاد، جدة سعودي، بى.تا.
173. نويهض، عادل، معجم المفسرين «من صدر الإسلام وحتى العصر الحاضر»، مؤسسة نويهض الثقافية للتأليف والترجمة والنشر، بيروت، 1409ق. - 1988م).
174. النيشابورى، مسلم بن الحجاج، الجامع الصحيح، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقي، دار إحياء التراث العربى، بيروت، بى.تا.
175. الهروى، أبو منصور محمد بن احمد الأزهرى الهروى، تهذيب اللغة، تحقيق: محمد عوض مرعب، دار إحياء التراث العربى، بيروت، 2001م.
176. هروى، علي بن (سلطان) محمد، شم العوارض في ذم الروافض، تحقيق: د. مجيد الخليفة، مركز الفرقان للدراسات الإسلامية، 1425 هـ / 2004م.
177. هيوم، رابرت ا. اديان زنده جهان، ترجمه: دكتور عبدالرحيم گواهى، دفتر نشر فرهنگ اسلامى، تهران، 1369.
178. الهيتمي، أحمد بن ممد بن علي بن حجر، الإعلام بقواطع الإسلام، تحقيق: ممد عواد العواد، دار التقوى، سوريا، 1428هـ / 2008م.

منابع قانون:

1. وزارت عدلیه، شرح کود جزا (کتاب دوم: احکام اختصاصی)، ناشر: بنیاد آسیا، 1398 ش.
2. وزارت عدلیه؛ جریده رسمی، قانون اساسی افغانستان، تنظیم: 1396.
3. وزارت عدلیه؛ جریده رسمی، کود جزا، تنظیم: 1382.
4. وزارت عدلیه؛ قانون رسانه‌های همگانی، تنظیم: 1382.

پژوهش‌های دانشگاهی:

1. أبا حسین، عبدالله بن سعد، حرية الاعتقاد بين الشريعة الإسلامية والقانون الوضعي، (ر سالة ما ستری) دانشکده تحصیلات عالی (بخش عدالت جنایی)، دانشگاه عربی نایف، علوم امنیتی، ریاض، 1428هـ/1007م.
2. افتخاری، اصغر، مبانى نظری و عملی اندیشه سیاسی محمد سعید رمضان البوطی، فصلنامه پژوهش علوم سیاسی، شماره چهارم، 1386، تهران.
3. بعباع، سهاد عبدالحفیظ یحیی، التعددي على مقدسات الدين الإسلامي بين الفقه والقانون المصري، (رساله دکتورا) دانشکده علوم اسلامی، دانشگاه اسلامی بین المللی مالزی، 1435 ش _ 2014م.
4. حمدی عطیة، مصطفى عامر، حماية حقوق الإنسان وحرياته العامة الأساسية في القانون الوضعي والفقه الإسلامي، رساله دکترا، دانشکده حقوق، دانشگاه طنطا، مصر، 2008م.
5. خزعلی، مرضیه، بررسی ماهیت فرشتگان از دیدگاه ادیان الهی، فصلنامه علمی — پژوهشی اندیشه نوین دینی، سال چهارم، شماره دوازدهم، تهران، بهار 1387.
6. الزحیلی، محمد مصطفی، الحرية الدينية في الشريعة الإسلامية أبعادها وضوابطها، مجله پژوهشی علوم اقتصادی و قانونی دانشگاه دمشق، شماره 27، 2011م.
7. سیداحمد، دکتر معاویه احمد؛ حرية الرأي والتعبير في التشريع الإسلامي، مجله شریعت و تحقیقات اسلامی، شماره 13، صفر 1430 ق. - 2009م، دانشکده شریعت، دانشگاه قرآن کریم و علوم اسلامی، سودان.
8. عویضة، عماد الدين محمد علی، أحكام المرتد في الشريعة الإسلامية، (رساله ماستری) دانشکده قانون (بخش فقه اسلامی)، دانشگاه الخرطوم، سودان، بی‌تا.
9. قحاح، ولید، جرائم الإساءة للمقدسات الدينية، (رساله دکتورا) دانشکده حقوق و علوم سیاسی، بخش حقوق، دانشگاه عربی التبسی، التبسة الجزائر، 2017-2018م.

10. قدسی، دکتر سید ابراهیم، مقدسات و توهین به آن در حقوق کیفری ایران، فصلنامه مطالعات اسلامی، سال چهل و یکم، شماره 83، تهران، زمستان 1388.
11. کرمی، فرزانه، مبانی و احکام فقهی اهانت به مقدسات ادیان آسمانی (زرتشت، یهودیت و مسیحیت) در فقه اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه شهید مطهری، تهران، 1393ش.
12. مرتضایی، سید احمد، مفهوم و ماهیت اهانت به مقدسات بانقد دیدگاه اندیشمندان غیر مسلمان، فصلنامه اندیشه‌های حقوقی، سال ششم، شماره 10، زمستان 1395.
13. النشمی، شیخ عجیل جاسم، حرية الرأي والتعبير في الشريعة الإسلامية، التأصيل والضوابط، مجله مجمع فقهی سازمان جهانی رابطه العالم الإسلامي، مکه مکرمه، بی‌تا.

وب سایت‌ها:

1. وب سایت الإسلام سؤال وجواب: <https://islamqa.info>
2. وب سایت الموسوعة العربية الشاملة www.mosoah.com
3. وب سایت دانشنامه عریق <https://areq.net>
4. وب سایت کانون انجیل: <https://kanoneenjil.com>
5. وب سایت ویکی فقه، دانشنامه حوزوی www.wikifeqh.ir
6. وب سایت ویکی نور: دانشنامه تخصصی کتاب‌شناسی و زندگی‌نامه <https://wikinoor.ir>

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af